SCHRIFTELIJCK RAPPORT GEDAEN DOOR DEN PREDICANT JUSTUS HEURNIUS, AENGAENDE DE GELEGENTHEIJT VAN 'T EIJLANDT ENDE, TOT HET VOORTPLANTEN VAN DE CHRISTELIJCKE RELIGIE, EN VAN WEGEN DE GELEGENTHEIJT VAN BALI 1638.

Het was op de reize van Amboina naar Batavia, dat de Predikant HEURNIUS deze eilanden bezocht. Het verslag over Bali is zeer kort, hetgeen waarschijnlijk is toe te schrijven, eensdeels aan zijn kort verblijf aldaar, en ten anderen, dat er door hem bij een vroeger bezoek van dat eiland mogelijk reeds een uitvoeriger rapport is ingezonden.

Dat hij er reeds in het jaar 1633 geweest is, vinden wij bevestigd in het Dagverhaal der Hollanders, die in dat jaar, op last van den Gouverneur-Generaal HENDRIK BROUWER, zich naar Bali hadden begeven om den Koning zijnen bijstand te verzoeken tegen den Keizer van Java [1], waar wij op bl. 115 lezen:

"Terwijl men ons dus te Gilgil met schoone woorden paaide, bragt de "Onder-Stuurman van ons jacht *Tessel* ons op den 20sten (Maart) een briefje "van den Predikant HORNIUS (HEURNIUS), waarbij hij ons kennis gaf, dat hij "daags te voren aan Couterawas aangekomen was, aan boord van het jacht "*Zouburg*, met eenen brief van den Heer Gouverneur-Generaal, biddende "ons, wij wilden hem toch op 't spoedigste verlof bezorgen, dat hij zich bij "ons mogt voegen om ons zijne nieuw medegebragte orders mede te deelen."

Het bovengenoemde jacht *Zouburg* was gedestineert om van Bali naar Am-

[1] Leven der Gouv.-Generaals van Ned. Ind. *Hist. Beschrijving der Reizen*, 20ste deel, bl. 112—122.

boina te vertrekken [1], en daar de Predikant HEURNIUS in de volgende maand op laatstgenoemde plaats aankwam [2], zoo is het te veronderstellen, dat hij de reize met dat jacht gedaan heeft.

L.

AEN DEN ED. HEER GENERAEL ANTONIO VAN DIEMEN, SIJNEN ED. PRESENTE RAEDEN VAN INDIA.

Ed. Heeren!

Volgens UEd. last van Amboyna met 't schip genaempt *Leeuwinne* tot Solor toegevaeren sijnde, ben van daer met de fluijt *Warmondt* geseijlt nae Timor ende gecomen op 't Eijlandt Rotij bij den Commandeur TOMBERGEN, van waer 't Eijlandeken Radiowa (daer 't jacht *Maria* verongeluckt is) aengedaen hebbende, sijn overgesteecken naer Ende ofte 't landt van Floris, al waer voor de negrij Barlee, adij 21 Julij, het ancker hebben laeten vallen.

Ick hebbe aldaer (volgens UEd. ordre) naer vermogen ende gelegentheijt des tijts doorsien ende ondersocht de gelegentheijt deses volcks ende deser plaetse, die ick als volcht bevonden hebbe.

Aen de suijtsijde van het Eijlandt Ende, daer de plaetse gelegen sijn van de welcke UEd. openinge ende beschrievinge begeert, is ten oosteijnde gelegen Larantuqua, bij Solor; daerna, westwaert, een Portugijsche negrije, Sika genaempt, bij de welcke wij geweest sijn, ende een weijnich verder noch een Portugijsche negrije, die sij Pagar noemen. Hier mede naer volcht d'bocht, al waer een cleijn eijlandeken overleijt; in de welcke comende, ontmoeten: eerstelijck, aen de rechter handt, Barlee, die met de Compagnie in alliance getreden is; wat dieper in leijt de negrije Numba, alwaer twee Portugijsche Priesters sijn, maar sij hangen aen de Portugijsen nochtans alsoo, dat met

---

[1] VALENTIJN, *O. en N. Oost-Ind.*, 3de deel, 1ste Stuk, bl. 40.

[2] Leven der G. G. t. a. pl., bl. 122.

die van Barlee en andere geallieerde der Nederlantsche Comp^e. opene vruntschap houden. Na Numba volcht de negrije Loka met drie onder haer geconfedereerden, die t' saemen 3000 mannen (als geseijt werdt) connen wt maecken. Dese hebben 't voor desen geheelijck met de Portugijsen van Larentuqua gehouden, maer hoorende dat den Commandeur TOMBERGEN dreijgde met eene macht te comen ende alle degene die de partije der Portugijsen volchden te verdistrueren, hebben de twee Portugijsche religieusen, die bij haer woonden, verleden jaer wt haere negrije doen vertrecken, houdende haer als vrunden der Nederlanders, in 't heijmelijcke toeseggende aen de Sengage van Tengue ende aen den Commandeur TOMBERGEN, dat als de Nederlantsche macht compt, sij deselven willen toevallen. Nae Loka volcht, aen de andere sijde van de bocht, de negrije Tengue, die met de Comp^e. in verbont sijn, welcke negrije met het huijs van de Comp^e. daer op strandt staende, corts 14 daegen eer 't jacht *Vlielandt* daer arriveerde, door den overlooper Dornaij ende het volck van Larentuqua is affgebrant, die vier ofte vijff der inwoonderen van Tengue dootgeslagen ende tien à elff, die sij in see vonden visschen, gevangen wech voerden. De negrijen die westwaerts van Tengue aff liggen sijn met de Singage van Tengue in vruntschap levende. Dat is de gelegentheijt aen het strant.

Landwaerts in achter Barlee sijn acht ofte thien cleijne negrijkens, die het met Barlee houden; achter Tengue, te landwaerdt, leijt de negrije Lambong ende noch ses negrijen bij haer, die met haer vereenicht sijn. Dit Lambong ende haere geconfedereerden sijn vijanden van Tengue ende van de geconfedereerden derselve; sij hebben alliancie met de Portugijsen ende versorgen haer van victalie, want maer drie mijlen van 't strant en de bocht gelegen is. Dese sijn rontomme beseth van de negrijen die het met Tengue houden, de voornaemste onder de welcke aldus genaempt sijn: Wolewea, een groote negrij van 4000 mannen, Rendau, Dora, Daoe, Monde Pele ende Nata Mera (Tanah Mejrah?). Hoewel dese negrijen met haere adherenten over de 10,000 weerbaere mannen (naert seggen van de Sengage van Tengue) connen wt maecken, ontsien sij nochtans die van Lambong en haere medestanders, die veel swacker van volck sijn, omdatter eenige manhafftige lieden onder deselve gevonden worden ende omdat sij bijstant van de Portugijsen crijgen. Dit is de gelegentheijt der plactse.

Haere religie is dusdaenich: de inwoonderen van de negrij Barlee, die voor desen met het volck van Numba bij de Portugijsen op het nabij gelegen eijlandeken gewoont hebben, daer noch haer casteelken met vijff punten gesien wert, sijn alstoen van de religieusen derselve Portugijsen in de Christelijke religie (op ende naer haere wijse) onderwesen, maer hebben om een lasterlijck feijt van den tolck der Portugijsen (een natureel Portugeesch sijnde), aen een van hare dochters begaen, alle deselve Portugijsen, als in de kercke waeren, overvallen ende dootgeslaegen, vluchtende op 't landt van Ende, daer nu haere residentie houden, ende sijn dese van Barlee aldus gebleven sonder eenige onderwijsinge der Christelijke religie, geen religieusen meer tot haer comende; welke occasie eenige Mooren ofte Mohamatisten op Solor wt Tarnataensche afcomst, waernemende, sijn te Barlee comen woonen ende hebben allengskens de voornaemste ingesetenen; selffs die bij de Portugijsen in haere jeucht sijn opgevoet, tot de Moorse superstitie vervoert, in dewelcke het meestendeel nochtans niet seer schijnt te ijveren, alsoo noch overal verckens in haere negrij houden ende deselve te coop brengen; willen evenwel niet eeten van 't geene van d' onse geslacht is, maer moet door een van haer gevoelen gesem........ wesen [1]. Haeren Lebeh is een jongman van Tarnataense afcomst, die eenen bitteren haet schijnt te draegen tegens de Christelijcke leere. Het meestendeel des volcks nochtans wt Barlee is in Heijdensche onwetendheijt ende afgoderije levende. Alle de negrijen achter Barlee landwaert in gelegen, sijn mede Heijdenen. Die van Numba ijveren in de Paepsche superstitien ende houden twee Portugijse Priesters in haere negrije. Het volck van Loka wil mede de Portugijse religie volgen, ende hebben tot verleden jare toe, twee papen bij haer gehadt. Tengue met sijn aenhangende dorpen ende haere inlantsche vijanden sijn geheel Heijdens, maer en hebben, geen beelden off afgoden, noch offerplaetsen onder haer connen vernemen; schijnen sonder eenige ijver in haere affgoderije te sijn. Van gelijcken sijn alle de boeren ofte inwoonders van 't geberchte, daer de Cassia Lignea wast, noch Heijdens. Alle dese, soo van Barlee, als Tengue ende andere negrijen, hebben elx soo veel vrouwen als haer goetdunckt off crijgen connen.

Het natureel off gestalte des gemoets deses volcx en is niet eenderhandt,

---

[1] سمبله Sembileh. Slagten.

Die van Barlee schijnen van haer selven wel niet quaetaerdich te sijn, maer in velen die Mahometist geworden sijn, siet men een merckelijcke trotschheijt ende hardicheijt des gemoets, sijnde eene gemeene eijgenschap, die de Moorse dwaelleere haere discipelen mededeelt. De vrouwspersoonen (soo getrout als ongetrout) werden daer, op de Moorse maniere, des daechs binnen huijs gehouden, dat niet gesien werden, de slaven ende slavinnen 't werk buijten s'huijs doende. Die van Tengue ende haeren aenhangh schijnen geseggelijcker ende nedriger van gemoet te sijn. Dese negrijen, gelijck mede de omliggende, en hebben geen opperhooft, maer de rijcxste hebben in elcke negrij het meeste gesach, ende beraetslaegen met alle het volck wat in gemeene saeken te doen sij. De oude Sengage van Tengue, een arch ende welspreeckend man, is wel de aensienlijcxste onder haer, door wiens raet sij haer gaerne laeten geleijden.

Haere waepenen sijn in 't gemeen taurannen, schilt ende swaert. Voeren weijnich boogen, maer die van Barlee hebben (nae verstaen can) over de 100 roers off musquetten, ende soecken daegelijcx meer op te coopen. Bij die van Tengue wert geseijt maer tien musquetten te wesen.

De religie ende het natureel deser lieden met de forme haerder regeeringe ende verdere gelegentheijt ingesien sijnde, is wel aff te nemen: eerstelijck, dat, soo het mogelijck sij onder die van Barlee de Christelijcke religie in te voeren, hetselve niet sonder groote tegenstant ende swaericheijt geschieden can, naedemael de aensienlijckste, die 't meeste gesach hebben, alreede van 't Moorsdom sijn ingenomen, ende door haeren Lebeh meer ende meer daerin sullen gesterckt worden; onder die van Tengue is beeter hoope van de Christelijcke religie voorspoedelijck in te planten, nademael de Mahomatise superstitien noch niet ingesoogen hebben, de soone van de Sengage alleen de tulband draegende; sij sijn oock sachter van gemoet ende beeter te geseggen. De Sengage belooft, indien een schoolmeester tot Tengue gestelt worde, dat alle de kinderen derselver negrij ter schoole sullen gesonden werden om in de Christelijcke religie onderwesen te worden. Door de bekeeringe van desen soude de deure tot meer dan 10,000 Affoeresen (die noch Heijdens sijn) geopent worden. Aen die van Barlee soude nochtans beproeft connen werden, off het Godt den Heere belieffde haer uijt de stricke des duijvels te verlossen.

Waertoe voor eerst de bequaemste middel achte, dat, aldaer de adsistent ofte ander persoon van wege de Compagnie tot invorderinge van de coopmanschappen leggende, een schoolmeester, die Godvruchtich, verstandich, minnelijck ende lanckmoedich waere, daerbij geleijt werde, die tot hem trock de kinderen der voornaemste Orangkaijen [1] om te leeren leesen ende schrijven, met een haer leerende de Christelijke gebeden ende manieren, de Historien der Goddelijcke Schrift haer verhaelende ende haer alleijnskens het Heijdendom ende het Mahomatische wangeloove op dese wijse tegen maeckende; het welcke te beter voortganck soude hebben, indien haere vlijtichheijt in 't leeren met eenige coraelgens ende ander poppengoet beloont werde.

2. Het soude oock voorderlijck wesen soo eenige stichtelijcke ceremonien tot onse Godsdienst, begravinge der dooden ende andere, onder dese lieden mochten gevoecht werden; doch dit selvige niet connende geschieden sonder communicatie met de kercken in 't vaderlandt daer over gehadt ende approbatie vercregen te hebben, en sal hierin niet dieper treden, hetwelcke nochtans niet alleen tot Barlee, maer oock in alle andere negrijen op Ende seer voorderlijck tot voortplantinge der Christelijcke religie onder de Heijdenen soude wesen.

3. Daer soude een beter hoope tot een goede wtcompst deses werckx sijn, indien men eenige kinderen der voornaemste Orangkaijen in de fundamenten der Christelijcke religie ende tot wederlegginge soo des Heijdendoms als des Moorsdoms, tot Batavia onder de handt van een Godvruchtich leeraer liet onderwijsen, opdat een derselver tot sijner tijt op Tengue gesteld werde als een Voorleser in de Godsdienst, dewelcke sijne gagie moet hebben van de vervallende boeten, begravinge der dooden, bevestinge des houwelijcx ende leergelt sijner discipelen, gelijck in de negrijen op Solor den Mahomatistigen Lebeën tot haer onderhout wert toegeleijt, opdat al sulcx eens ingesteld sijnde, de kerckendienst altijd ter selver plaetse sonder beswaeringe der Comp^e^. mochte onderhouden werden. Ende om den wech tot dit onderhout des Voorlesers te bereijden, soude het noodich wesen, dat de sieckentrooster ofte schoolmeester, daer bij provisie liggende, de

---

[1] اورڠ كاي Orang kaja, rijken, voornamen.

kinderen de gebeden wel om niet soude leeren, maer geene discipelen soude aennemen om te leeren leesen ende schrijven, dan die hem behulpich waeren om sijnen tuijn te helpen schoon maecken ende, als volleert waeren, gehouden souden wesen hem een vereering te geven, opdat van hem ontslagen werden, hetwelck oock bij den Lebeën onder de Mooren in dese quartieren gebruijckelijk is.

4. De siecketrooster daer leggende soude sich met den eersten dienen mede te benaerstigen om de landts taele te leeren, overmidts de gebeden ende Godsdienst, soo dra mogelijck is, dienen in de gemeene spraecke deses volcx te geschieden, aengesien het meestendeel des volcx met alle de vrouwspersoonen geen Maleijs en verstaen; daerom door hem ende discipelen, tot Batavia onderwesen, d' Evangelische Historien ende andere deelen der Godelijcke Schrift, met de gemeene gebeden ende hoofdstucken des geloofs, in des landts taele dienen ter eerster gelegentheijt overgeseth te worden, opdat alsoo alle ingesetenen de leere der Godtsalicheijt begrijpen mochten, hetwelcke naedien niet tijdelijcke in de Uliassersche eilanden geschiet is, de menschen tot noch toe in groote onwetendheijt gebleven sijn.

5. Van de manieren van de onderrichtinge ende bedieninge, die onder de bejaerden te onderhouden is, dunckt mij dese vooreerst de stichtelijckste te wesen, dat op den dach des Heeren, den mannen ende vrouwspersoonen, die te samen in de kercke comen, het gebeth des Heeren van de siecketrooster alleijnskens voorgeseijt werde, sij 't geen voorgeseijt is totten einde toe naeseggende. Ende dat sij op deser wijse mede de 12 articulen des Christelijken geloofs, een cort begrip der Thien Gebooden ende een cort Gebeth, dienende in allen noot ende swaericheijt, leeren opseggen, waerbij dan een voorleesinge in 't Maleis, ofte in de tale des landts wt de Godelijke Schrift ende stichtelijke predicatie met de gemeene gebeden mochte gevolcht worden.

6. Dit werck soude nae apparentie goeden voortganck hebben, indien die van Tengue ende haere geallieerden door d' Ed. Comp^{e}. van de vreese haerer vijanden verlost wierden, dat is, indien de Portugijsen van Larentuqua beleth wierden haer te connen beschaedigen ende die van de negrij Lambongh t' onder gebracht wierden. Want gelijck de mishandelinge der Portugijsen haer affkeerich van de Christelijcke religie gemaekt heeft, alsoo

soude ontwijfelijck onse weldaedicheijt hierin aen haer bewesen, een nienwe genegentheijt tot het waere Christendom in haer verwecken, ende haer bewegen gewillichlijck haere kinderen ons tot onderwijsinge over te geven. Maer in gevalle sij deese bijstandt niet en crijgen, sal alle hoope van vruchten met Godts Woort onder haer te doen verlooren sijn.

7. Indien men oock hierin een vast ende gedurich werck hebben wilde, men soude, mijns bedunckens, geen van haer allen eenich schietgeweer moeten vercoopen, daer sij nu alreede te veel van voorsien sijn, opdat aen onse assistentie altijt hangende, onse natie ten gevalle, te meerder vrijheijt aen de Christelijcke religie in haere plaetsen souden verleenen, ende haer ontsien souden de voortplantinge derselver opentlijck tegen te staen, ofte met onse vijanden te samen te spannen.

Tot wat voordeel ende profijten der Oost-Indische Comp[e] de bekeering deses volcx tot het Christendom soude mogen strecken, can d' Heer TOMBERGEN UE. best aenwijzen. UEd. is kennelijck dat er een goede lading Cassia Lignea soude vallen, als het medegaende cargasoen te kennen geeft; soude oock, naer toeseggen der inwoonderen, in 't toekomende meerder ende beter gelevert werden. Hier waere mede (naer stercke affirmatie der ingesetenen) een goede quantiteijt van rijs, buffels, cokosnooten ende sulpher te verkrijgen, wanneer sij (die geseijt werden over de 14000 sterck te sijn) onbesorcht haere lantbouwinge ende handel met de Alfouren (op andere deelen deses eijlandts woonende) drijven mochten; ten welcken eijnde versoeken dat tot Tengue, dicht bij het strandt, op eenen bequaemen heuvel daer een schoone rivier ter seijde aenloopt, een reduijtge gemaeckt werde, waertoe sij alle hulpe ende materialen van hout, steen ende kalck te leveren presenteren, met toesegginge, indien eenige soldaten tot haere bescherminge aldaer geleijt werden, dat sij deselve van victualie voorsien willen, ende onder de bescherminge van dit reduijtge hare negrij sullen maecken ende haere kinderen in de Christelijcke religie laten onderwijsen.

Dit is Ed. Ernstfeste, Achtbare Heeren, 't geene van de standt der inwoonderen des eijlandts Ende, d' welcke in vruntschap met de Nederlantse Comp[e]. getreden sijn, als mede van haere genegentheijt tot de Christelijcke religie, ick in de corten tijd daer geweest sijnde hebbe connen vernemen. Wen-

sche dat Godt de Heer sijne salichmaeckende genade over haer wtbreijde, dat sij, van de slavernij des duijvels bevrijt sijnde, tot de vrijheijt der kinderen Godts gebracht werden, ende dat de handel der Achtbaere Nederlantse Oost-Indische Comp^{e}. tot een vermeerderinge van incompste der rechtvaerdicheijt geluckelijck onder haer voortgae.

Gegeven adij September 28 Anno Dom. 1638.

UEd. Dienaer,

(*Get.*) JUSTUS HEURNIUS.

(Buiten op staat.)

Copie van 't schriftelijk Rapport gedaen door den Predikant JUSTUS HEURNIUS, aengaende de gelegentheijt van 't eijlandt Ende tot het voortplanten van de Christelijcke religie.

AEN DE ED. HEER GENERAEL ANTONIO VAN DIEMEN EN ZIJNE PRESENTE RAEDEN VAN INDIA.

Mijne Heeren!

Hoewel aen 't eijlandt Balij comende, in de coninckllijcke stadt Gilgil, daer de standt van saecken best soude connen ondervinden, niet geweest ben, alsoo d' Heer Commandeur COPER, cort nae ons arrivement, sich te scheep begaf, sal nochthans UEd. voordraegen het weijnige daer ter plaetse hebbe connen verstaen, aengaende de apparentie van de Christelijcke religie ter selver plaetse te connen voortplanten.

Ten welcken eijnde in consideratie comt, eerstelijck, *de manier van haer valsche Godsdienst.*

Ten anderen: *den standt haerder policie.*

In haer Godsdienst staet aen te merken.

1. *De gelegentheijt harer leeraren.*

2. *Haere dwaelleere.*

3. *Haere afgoderije.*

1. Haere leeraers en sijn niet veel in getal, noch onderscheijden in habijt ofte kleedinge van het andere volck. Over haer is een generael opperhooft, die zijne residentie bij den Coninck ten hove houdt ende bij hem in grooten aensien is, die mede in 't gerichte sit over crimineele saecken. Desen staet (als geseijdt werdt) is erfelijck, hij stervende, succedeert de soone in sijne vaders plaetse. Dese maeckt de gemeene afgodenpriesters, genoempt Songoho, eenige uijt het volck, die sulcx begeeren, tot het afgodenpriesterschap leerende ende onderwijsende. De staet van dese priesters ofte Songoho ende erft niet op de kinderen, maer anderen comen in haere plaetse; dese en genieten geen gagie van den Coninck; haer verval is dat sij eenige onderwijsende, die begeerig sijn te weeten hoe se haere afgoden ten rechten dienen ende een gelucksaligen staet nae desen leven vercrijgen mogen, daer voor een vereeringe ontfangen.

2. Van de leere die sij den volcke voordraegen, verstae:

a. Dat sij houden dat er een aldergrootsten ende algemeijnen Godt is, dien sij noemen Sangian toengal, ende onder dese stellen sij haere Santen, die sij Betâra noemen, hetwelcke (nae sij seggen) menschen geweest sijn, die deughdelijck ende vermaert, ofte op Balij, ofte in andere andere landen, ten haeren tijden waren. Den Sangian toengal en maecken sij geen beelden ende offeren hem oock niet, maer alle haere afgodische beelden werden den Betâra ofte Santen ter eere gemaeckt, ende dien doen sij offerhanden.

b. Sij achten de sielen onsterfelijck te wesen, ende soo iemandt qualijck ofte godlooslijck geleeft heeft, dat die van den duijvel, als gestorven is, gepijnicht werdt; indien sich iemandt rechtvaerdichlijck ende eerlijck nae haere wijse gedraegen heeft, dat sijn siele dan compt in 't lichaem van sijne soons, ofte dochters, ofte naeste vrienden kindt, dat nae sijne afflijvicheijt geboren wordt. Sij en hebben geene publijcque predicatie

in de versamelinge des volcx van haere affgoderije ende valsche Godsdienst, gelijck bij sommige andere Heijdenen gebruijckelijck is, maer soo wie van haere Godsdienst onderrigtinge begeert, die versoeckt sulcx van haere priesters ofte Songoho, als boven vermelt is, ende werdt in sijn huis onderwesen.

c. De oversten van Balij en trecken het haer niet aen, soo iemant van 't gemeene volck Mohametist wordt, hoewel daer weijnige sulcke sijn; maer werdt gehouden, dat de Coninck het niet lijden soude dat iemant van de grooten de Mohametische dwaelleer aennam, ende dit ontwijfelijcke uijt vreese, dat met de Moorse van Java soude t' samenspannen ende den Coninck tegenvallen.

3. In haeren afgodendienst en toonen sij in 't gemeen geenen ijver:

a. Alsoo haere tempelen ende offerplaetsen der afgoden niet costelijcker sijn als in Siam, noch voor superstieus heijlich gehouden werden, als op de cust van India; maer haer afgoden sijn een spanne lang van cleije gebacken, in gedaente van een gecleedt man te peerdt, ofte als een staende manspersoon met een lange rock becleedt; herbergen in een cleijn huijsken, twee schreden breedt, wiens wanden sijn van horden met cleije bestreecken ende het dack van stroij, voor dewelcke somtijts een ledige aerden pot ofte twee ende een aerden schotel staen, ende hier boven een quitasol van papier, die beschildert is, het huijsken voort vuijl ende onordentelijck gestelt sijnde. Deese huijskens staen in een plaetse met een leemen muijr omtrocken, waer in rontom eenige baleije gemaeckt sijn. Dusdaenige plaetsen, nae dat ick nu ende als voormaels op Balij was, hebbe konnen hooren ende mercken, sijnder weijnig, maer wel veel offer-baelijckens voor den satan, sonder datter eenige beelden bij sijn. Dese haere afgodenplaetsen staen open, sonder iemandt die daer achtinge inneempt; vraegende ofte daer in mochte gaen, seijden dat het geoorlooft was: teijcken van cleijnen ijver in haere afgoderije.

b. Verstae mede, dat gants geene gesette daegen tot haeren afgodendienst, nochte feesten voor de afgoden houden, maer vieren jaerlijcx elck sijn geboortendagh, hetwelck van den Coninck met groote pompeusheijt gedaen wordt. Houden mede de gedachtenisse des overledene, doende offerhande van spijse aen de afgoden, opdat het wel gae den verstorvenen, ende sij

om der sonden wille in de wereldt gedaen niet gestraft werden. De nieuwe getrouden sijn mede gewoon haere offerhanden voor de affgoden te brengen, opdat geluck in 't houwelijck genieten. Dit is hetgeen haere godsdienst aengaet.

Den stand der politie in Bali UE. beter dan mij ontwijfelijcke bekent sijnde, comt alleen 't geene ter saecke is dienende aen te mercken, dat des tegenwoordigen Coninckx oudste soone (over vijff jaeren overleden) een soone heeft naegelaeten, nu sijnde, nae verstae, een jongman van omtrent 16 a 17 jaeren, genaemt RADJA TANGAP, die sich selven het recht toeschrijft van nae sijn grootvaeders overlijden de croone van Balij te beerven, in welcke sijne pretentie eene swaericheijt ontmoet, want sijn grootvader de Coninck heeft een soone gegenereert uijt GOESTY PADMA's suster, genaempt RADJA PANDJAKAN, een weinich ouder dan RADJA TANGAP. Dese maeckt rekening dat deel aen 't Coningrijcke heeft, ende slaet voor, dat hij de eene helft des rijcx, nae het overlijden des ouden Conincx, sal besitten ende RADJA TANGAP het andere gedeelte; soo nochtans dat RADJA TANGAP sorght, dat sijn grootvader het geheele rijck aen RADJA PANDJAKAN mochte overgeven, bewogen sijnde sulcx te dencken door eenige teeckenen van misgonste aen hem door den Coninck betoont, die hem verboden heeft een baleije van eere te hebben en gouden spiessen te voeren. Dieshalven (soo 't geruchte gaet) in dusdaenige gevallen RADJA TANGAP gesint soude sijn *assistentie aen de Nederlantse Compagnie te versoecken om aen sijn recht te comen*, ende dan wel genegen soude wesen met sijnen aenhangh, die groot is, de Christelijcke religie aen te nemen. Hadde ick gelegentheijt gehadt mondelingh met hem te spreecken, soude met meerder seeckerheijt hiervan connen schrijven, alsoo openhertigh, seer mildt ende minnelijck in discoursen is teugens onse natie, hetwelcke veelen oversten onder haer gemeen sijnde, die lust hebben te hooren hoedanig onse religie ende maniere van leven sij ende van verscheijden saecken te discoureren, werd hier door goede occasie tot haere onderrichtinge gegeven, soo dat, nae ick can begrijpen uijt de maniere van haere godsdienst ende gelegentheijt haerder regieringe, daer goede apparentie is om met voordeel in Balij een godtvruchtich, leijtsaem, geleert persoon tot voortplantinge der Christelijcke religie te stellen.

Indien op Gilgil geweest waere conde wel gewilliger redeneren ende met meerder seeckerheijt hiervan spreecken, doch UEd. sal verder openinge connen ontfangen van de geen die lange residentie daer gehouden ende goede occagie tot ondersoeckinge gehadt hebben. Wensche ende bidde dat Godt de Allerhoogste desen volcke sijne salich maeckende genaede in CHRISTO tot verheerlijckinge sijns heijligen naems verschijnen laet.

Gegeven den 28sten September A°. 1638.

UE. Dienaer,

(*Get.*) JUSTUS HEURNIUS.

(Buiten op staat.)

Copie van 't schriftelijck rapport gedaen bij den Predicant JUSTUS HEURNIUS, wegens de gelegentheijt van Bali.

